

Trong nền kinh tế quốc gia, các nhà trí thức, khoa học kỹ thuật có nhiệm vụ sản xuất ra những mặt hàng trí tuệ mới, như các phần mềm sử dụng trên máy vi tính, các sách mới, các kịch bản và phim mới, những kỹ thuật sản xuất mới ứng dụng để làm ra những mặt hàng mới tốt, giá rẻ hơn, đáp ứng đúng nhu cầu của thị trường hơn. Luật pháp Việt Nam công nhận tác quyền của các nhà trí thức đã sáng tạo ra những mặt hàng trí thức mới này, và các các doanh nghiệp muốn sử dụng những mặt hàng trí thức mới này phải thương lượng với người sở hữu chủ tác quyền quyền sử dụng, khai thác: hoặc là mua đứt bản quyền, hoặc là mua trong thời hạn 1-2 hay 3 năm, người mua có độc quyền khai thác, hoặc là chỉ được sử dụng trong doanh nghiệp còn người sở hữu tác quyền vẫn được bán quyền sử dụng cho các doanh nghiệp khác cùng sử dụng.

I. NHỮNG ĐẶC TÍNH CỦA SỞ HỮU TRÍ TUỆ

1. Là một kỹ thuật mới, hoặc một sáng tác mới, tác phẩm mới không sao chép lại của những tác giả trước. Tính mới là nét đặc trưng của mặt hàng trí tuệ, buộc các tác giả mặt hàng trí tuệ mới phải động não nhiều để làm ra và phải làm được trước những người khác vì khi tình hình hiểu biết của khoa học kỹ thuật đã chín mùi, có nhiều tác giả làm việc ở nhiều nơi khác nhau cùng trong một thời gian đã phát hiện được cùng lúc một kỹ thuật mới. Thí dụ như 2 nhóm các nhà khoa học ở Mỹ và ở Pháp đã đồng thời tìm ra kỹ thuật phát hiện virus HIV, nếu xác định nhóm nào thực hiện trước được việc này và đăng ký trước bản quyền thì sẽ được hưởng

tác quyền, còn nhóm người phát hiện sau sẽ không được hưởng gì vì họ chỉ tìm được những gì mà nhóm trước đã phát hiện. Việc xác định quyền ưu tiên này đôi khi rất khó khăn, trong trường hợp này, sau nhiều năm tranh chấp, tác quyền được thỏa thuận chia làm đôi cho cả 2 nhóm nhà khoa học Pháp và Mỹ. Vì vậy, để đảm bảo quyền ưu tiên, người làm ra mặt hàng nên đăng ký ngay nơi Tổng Cục bản quyền để được luật pháp xác nhận và được cấp chứng chỉ bản quyền. Tại TP Hồ Chí Minh, có 2 cơ quan chi nhánh của cơ quan chính ở Hà Nội phụ trách về việc này, một đối với tác quyền các sáng chế kỹ thuật, một đối với tác quyền văn nghệ và phần mềm sử dụng trên máy vi tính. Giá đăng ký tác quyền văn nghệ là 100.000 đ và đối với phần mềm sử dụng trên máy vi tính là 400.000đ. Khi đăng ký, tác giả phải nộp 2 bản thảo, trình bày nội dung những điểm mới phát hiện, và nói rõ là tự mình nghiên cứu làm ra, dài thọ các phí nghiên cứu và sáng tác hay làm dưới quyền một cơ quan nghiên cứu, văn nghệ và được cơ quan này dài thọ các phí, như vậy

sản phẩm hoàn thành thuộc quyền cơ quan chứ không phải của tác giả, Chi nhánh Tổng cục tại TP Hồ Chí Minh sẽ kiểm tra và đề nghị với Tổng cục tại Hà Nội cấp giấy chứng chỉ bản quyền. Khi có giấy chứng chỉ bản quyền, tác giả có thể tự mình khai thác, hoặc nhượng cho người khác khai thác và có quyền truy tố trước pháp luật những người sao chép, sử dụng hay bán trên thị trường sản phẩm trí tuệ của mình. Nói chung, luật pháp Việt Nam cơ bản không khác các nước phát triển trên thế giới về vấn đề sở hữu trí tuệ.

2. Sản phẩm trí tuệ, ngoài các tác phẩm văn chương hay nghệ thuật, chỉ có tính thời gian vì khoa học kỹ thuật biến chuyển rất nhanh. Thí dụ như các phần mềm Word Perfect hay Fox-Pro, thời gian trước đây rất thông dụng trên máy vi tính, hiện nay chỉ còn rất ít người sử dụng vì đã có những phần mềm mới như Microsoft Word và Microsoft Excel tiện lợi hơn. Do đó, các nhà sản xuất và kinh doanh các phần mềm trên đây gặp rất nhiều khó khăn. Trái lại, Bill Gate giám đốc công ty Microsoft

VẤN ĐỀ SỞ HỮU TRÍ TUỆ Ở VIỆT NAM

TS. LÊ KHOA

10 PHÁT TRIỂN KINH TẾ

là người sở hữu tác quyền Windows với những phần mềm Microsoft Word, Microsoft Excel, v.v... thông dụng trên hầu hết các máy vi tính hiện nay đã trở thành người giàu nhất trên thế giới. Để giữ được ưu thế trên thị trường, công ty Microsoft luôn luôn tạo ra những sản phẩm mới, có chất lượng cao hơn và đa dụng hơn các sản phẩm cũ, như chỉ một thời gian ngắn sau khi có Windows 3.1, đã xuất hiện liên tiếp Windows 95-98-2000 có tính ưu việt hơn và có những công dụng mới hơn, buộc những người sử dụng Windows 3.1 phải mua các sản phẩm mới này và không cho phép các công ty khác có thời gian tạo ra những sản phẩm mới có chất lượng trội hơn, tiện nghi hơn hay đa năng hơn các sản phẩm cũ của Microsoft, cạnh tranh thắng lợi với Microsoft như Bill Gate đã làm với những công ty sở hữu chủ Fox-

Pro và Word-Perfect.

3. Sản phẩm trí tuệ, nếu đạt được chất lượng mới và tốt, có những ưu việt hơn hẳn các sản phẩm cũ, sẽ giúp cho nền kinh tế phát triển rất nhanh. Thí dụ điển hình là trong ngành vi tính, việc xuất hiện liên tục các phần mềm mới, các máy vi tính mạnh và đa năng hơn, với Internet đã hoàn toàn đổi mới kỹ thuật thông tin đã giúp cho Mỹ cạnh tranh kinh tế thắng lợi trên lãnh vực vi tính và cũng góp phần giúp Mỹ phát triển cao hơn Nhật. Ở Việt Nam, vì chúng ta chưa có các nhà máy vi tính nên phải dùng một số khá lớn ngoại tệ hàng năm để nhập khẩu những loại máy này, chúng mất giá rất mau đến 20-30% mỗi năm do việc xuất hiện liên tục các máy và linh kiện đa dụng và mạnh hơn.

Các sách giáo khoa, khoa học kỹ thuật, mỗi 2-3 năm đều phải viết lại, vì mỗi năm đều có những sự kiện mới xuất hiện hay được khám phá thêm.

4. Muốn đạt được các tiêu chuẩn mới và ưu việt, các nhà trí thức phải đầu tư rất nhiều thời gian, moi óc suy tư để tìm ra được chất lượng mới, phải luôn luôn theo dõi những thông tin mới để cập nhật hóa sản phẩm của mình, nếu không sẽ bị các người khác cạnh tranh làm ra những sản phẩm mới và sản phẩm cũ của mình chỉ còn cách là vất bỏ vì không ai sử dụng và mua nữa trên thị trường.

Người làm công tác sáng tác, tìm tòi phải bỏ ra rất nhiều hao tổn về công sức, thời gian, trí tuệ về phí mua các tư liệu mới để có những thông tin kỹ thuật mới, nhưng không chắc thành công khám phá

được những gì mới, vì trong khoa học ngoài các yếu tố cơ bản như thông tin mới, suy tư giỏi lại còn có những yếu tố như may mắn: thuốc trụ sinh Pênicilin đã được tình cờ khám phá nhờ một số tế bào nấm Pênicilin đã rơi trên những hộp dùng nuôi vi khuẩn và nấm Pênicilin đã giết các vi khuẩn được nuôi trên những hộp này. Vì vậy, công lao của các nhà khoa học đã phát hiện được những sản phẩm mới, kỹ thuật mới vô cùng to lớn đối với nhân loại. Mọi tiến bộ kinh tế kỹ thuật đều xây dựng trên công lao của một số rất ít các nhà khoa học đã có những khám phá làm đảo lộn cả nền sản xuất trên thế giới như các động cơ chạy bằng hơi nước, xăng dầu, điện, các xe ô tô, máy vi tính, các phần mềm cài trên các máy vi tính v.v... Tuy nhiên, nghịch lý là mặc dầu tất cả mọi người đều nhìn nhận công lao khai phá của các nhà khoa học, luật pháp cũng công nhận quyền sở hữu trí tuệ, song các nhà sáng tác thường không được thù lao tương ứng với công sức của họ đã bỏ ra.

Trong điều kiện nền kinh tế thị trường có sự điều tiết của nhà nước, có một số biện pháp giúp đỡ các tác giả thu được một số quyền lợi liên quan đến quyền sở hữu trí tuệ, nhưng vấn đề này vẫn gặp nhiều khó khăn.

II. CÁC KHÓ KHĂN ĐỐI VỚI CÁC TÁC GIẢ TƯ NHÂN KHI SỬ DỤNG QUYỀN SỞ HỮU TRÍ TUỆ Ở VIỆT NAM

Trong điều kiện nền kinh tế thị trường, sau khi đầu tư nhiều công sức, tiền bạc làm ra sản phẩm trí tuệ mới, các tác giả tư nhân đã gặp phải rất nhiều khó khăn trong việc khai thác

quyền tác giả.

- Nếu bán quyền khai thác cho một công ty tư, thì công ty này lưu tâm trước tiên đến khả năng thương mại hóa và sinh lợi nhuận cao hay thấp của sản phẩm trí tuệ mới. Nhưng rõ ràng rằng trên thị trường, không phải những tư liệu có chất lượng cao luôn luôn chiếm ưu thế, tỷ như các phát minh mới về toán học hoàn toàn không tìm được thị trường tiêu thụ, các sách kinh tế hay khoa học kỹ thuật cao cấp rất ít người mua so với những tiểu thuyết tình, kiếm hiệp, trong số văn hóa đối trụ chiếm thị trường đáng kể. Các sản phẩm mới của các trí thức Việt Nam làm ra vấp phải sự cạnh tranh của những sản phẩm sao chép, photocopy, dịch, phóng tác từ các tư liệu nước ngoài. Do vậy, các nhà khoa học chân chính rất khó bán được các sản phẩm của mình trên thị trường, nếu bán được giá cũng rất thấp, hoàn toàn không xứng với công lao bỏ ra. Nhà trí thức sáng tác vì "con tầm đến thác vẫn còn vương tơ" hơn là vì thù lao nhận được, như Marx viết bộ Tư bản vì lòng tin vào thành công của cách mạng vô sản trong tương lai và được sự trợ cấp của Engels, Hàn Mặc Tử hầu như không nhận được thù lao đáng kể nào từ những bài thơ tuyệt tác của mình.

- Ngay đến một số sản phẩm có khả năng sinh lợi, các nhà xuất bản cũng vấp phải vô vàn khó khăn qua kỹ thuật sao chép hay photocopy tự do: hiện nay ở Việt Nam, các phần mềm vi tính, các sách giáo khoa nếu bán cao hơn giá photocopy hay sao chép tự do trên máy vi tính đều bị

photocopy hay sao chép tự do không phải trả một phí tổn nào cho tác giả hay cho các nhà xuất bản. Vì vậy, các nhà xuất bản rất ngại đối với các phần mềm vi tính, còn các sách mới thường chỉ trả tiền nhuận bút và phê cho các tác giả.

- Ở Việt Nam hiện nay, có chính sách khuyến khích các tác giả có khả năng, sau khi được nhà xuất bản duyệt bản thảo, tác giả có thể tự bỏ tiền ra in tác phẩm của mình và cũng tự mình gửi sách cho các nhà phát hành sách báo trên phạm vi toàn quốc. Nhiều tác giả đã áp dụng thủ tục trên đây nhưng vấp phải rất nhiều khó khăn, vì phải trả tiền duyệt cho nhà xuất bản, khi in xong lại gặp phải khó khăn trong việc phát hành và thu hồi tiền bản sách: phải chờ đợi nhiều tháng sau khi sách bán được mới có thể thu được tiền sách ký gởi, phải chịu phí khấu hao 25-30% trên giá bán... Tự bỏ tiền in sách thì dễ, nhưng thu tiền lại rất khó khăn, ngay cả đối với những sách bán chạy vì người viết không có thời gian đem sách đến từng nhà phát hành và khi đến các nhà phát hành sách thu tiền cũng mất nhiều công khó.

III. SỰ ĐIỀU TIẾT CỦA NHÀ NƯỚC

Do các sản phẩm trí tuệ có tác dụng phát triển mạnh đối với nền kinh tế quốc gia, có tầm quan trọng đặc biệt đối với uy tín quốc gia và dân trí, nên nhà nước đã sớm có những biện pháp để nâng đỡ các nhà khoa học làm ra các sản phẩm trí tuệ mới với một số biện pháp như sau:

1. Các tổ chức như các viện nghiên cứu khoa học kỹ thuật, người làm khoa học có thể đến làm việc tại các cơ quan này, hoặc với tư cách cộng tác viên để hoàn thành các sản phẩm trí tuệ mới sau đó các viện sẽ nghiệm thu và trả thù lao cho người làm ra sản phẩm mới. Khuyết điểm của giải pháp này là "công chức hóa" các ngành khoa học, một số "nhà khoa học" thường là cán bộ công nhân viên, sáng đi chiều về, trong nhiều năm, một số nhân viên trong một số viện khoa học hay cơ quan nghiên cứu không có bài đăng trên báo hay không có sản phẩm nào xứng đáng gọi là thành phẩm khoa học vào các đặc tính mới, có tác dụng mạnh trên phát triển kinh tế. Với các cộng tác viên, thì khuyết điểm trên được tránh vì cộng tác viên được trả thù lao theo sản phẩm, nếu không có tác phẩm mới thì không có tiền thù lao. Do đó, các cộng tác viên, cũng như các lao động gia công đem hàng may mặc về nhà làm, thường được trả lương thấp, thu nhập bấp bênh vì trên thị trường văn hóa, số cung bao giờ cũng vượt số cầu, các tạp chí nhật báo nhận được hàng trăm, hàng ngàn

bài mà chỉ có khả năng đăng 1 hay 2 bài có chất lượng cao nhất mà thôi, các bài khác trong số có rất nhiều bài viết rất công phu đều bị bỏ, 99% tác giả bỏ nhiều công khó mà không nhận được một thù lao nào cả.

Một khuyết điểm khác của một số Viện hay cơ quan nghiên cứu là không gắn liền với sản xuất, với đời sống thực tế và không được thông tin cần thiết để thực hiện những công trình sát với đời sống nhân dân. Hiện nay, các cơ quan nghiên cứu và các Viện khoa học là những nơi được cấp kinh phí khoa học và có nhân viên nghiên cứu nhiều nhất, vậy vấn đề cải tổ cơ chế của các cơ quan này nhằm vào việc thu hút các nhà khoa học và tạo cho họ có phương tiện thực hiện các công trình nghiên cứu tốt là một trong những phương án có tính khả thi để phát triển các sản phẩm trí tuệ ở Việt Nam. Giải pháp táo bạo nhất và có hiệu quả cao là thay các cán bộ công nhân viên bằng các cộng tác viên trả thù lao theo sản phẩm và nâng cao thêm mức thù lao cho các cộng tác viên.

Một số cơ quan nghiên cứu và Viện, Trung tâm nghiên cứu thay vì thuê nhân viên tự mình làm các công trình nghiên cứu, đã tổ chức đấu thầu để tài, người muốn tham gia cuộc đấu thầu ngoài tư cách là nhà khoa học có uy tín phải gửi đề cương, bản sơ ước về kết quả đạt được so với bản chiết tính các chi phí. Cơ quan sẽ thiết lập một Ủy ban gồm có một số nhà khoa học có uy tín để chọn những đơn đấu thầu có triển vọng cho những kết quả khoa học tốt nhất. Phương án này huy động được sự tham gia đồng đẳng các nhà khoa học trong nước và được coi là hữu hiệu hơn việc các cơ quan nghiên cứu khoa học tự làm công tác khoa học bằng nhân viên công chức trong biên chế của cơ quan.

2. Tổ chức các giải thưởng, các cuộc thi đua tăng gia sản xuất, phát huy sáng kiến. Đây là biện pháp có tính khả thi cao, gần đây đã được Đ/C TBT Lê Khả Phiêu phát động thi đua trong toàn quốc. Ở Việt Nam hàng năm Hội nhà báo tổ chức cuộc tuyển

chọn những bài báo viết hay nhất. Hội kiến trúc sư treo các giải thưởng cho các công trình đẹp nhất. Nguyên Thống Độc Ngân hàng Nhà nước Cao Sĩ Kiêm đã tổ chức cuộc thi về đề tài huy động vốn được đến trên 700 nhà khoa học gửi bài đến tham gia.

3. Phương án gắn liền khoa học với sản xuất và có kết quả cao nhất là tổ chức các nhà xuất bản, phát hành, các báo các tạp chí, các xí nghiệp vừa sản xuất, vừa bán các sản phẩm của mình làm ra trên thị trường. Do áp lực cạnh tranh rất mạnh của thị trường, các cơ quan, xí nghiệp này buộc phải sử dụng chất xám cao để làm ra những hàng tốt. Phương án giao cho tư nhân, như ở Mỹ công ty Microsoft đã thực hiện được những phần mềm rất tốt, nhưng ở Việt Nam do các công ty tư nhân quá yếu về vốn, về kỹ thuật, quá chú trọng đến vấn đề lợi nhuận, nên không mấy thành công. Các công ty quốc doanh cũng không phải là không có một số khuyết điểm nên phương án tốt nhất là lập các công ty quốc doanh được cổ phần hóa có sự tham gia của một số tư nhân, có quy mô vốn lớn để có đủ sức mạnh cạnh tranh với các công ty lớn ở nước ngoài đang tràn ngập sản phẩm của họ ở Việt Nam.

Phương án này sẽ bảo đảm được tính khả thi và công ích của các đề tài nghiên cứu. Phối hợp với mỗi ưu tư làm ra những sản phẩm trí tuệ có khả năng bán được trên thị trường để đảm bảo lợi nhuận vừa phải cho các cổ đông tư nhân, các sản phẩm trí tuệ làm ra sẽ vừa đảm bảo được thu nhập cho các nhà khoa học trong nước đồng thời cũng phải thỏa mãn được điều kiện làm ra những sản phẩm được thị trường chấp nhận.

Về nguyên lý, đã có những biện pháp giúp đỡ cho việc phát triển các sản phẩm trí tuệ, nhưng về liều lượng, cường độ mà tăng cường thêm mới đạt được ngưỡng của khuyến khích cần thiết hiện còn rất yếu, chưa đủ để gây cú hích mạnh phát triển kinh tế nhanh ■

Thông báo

Ban biên tập Tạp chí Phát triển Kinh tế mời bạn đọc tham gia viết bài và mua Tạp chí quý II/2001 theo các chủ đề sau:

- Tháng 4.2001: Hiệp định thương mại Việt - Mỹ: những vấn đề lý luận và thực tiễn.

- Tháng 5.2001: Quy chế đặc biệt cho phát triển kinh tế - xã hội TP.HCM.

- Tháng 6.2001: Phát triển quan hệ đầu tư Việt - Mỹ và các nước Đông Nam Á.

PTKT